

Z DZIEJÓW STATYSTYKI

Czesław DOMAŃSKI

Działalność instytucji statystycznych w Łodzi w latach międzywojennych

Streszczenie. *W artykule omówiono w ogólnym zarysie powstanie i działalność instytucji statystycznych na ziemi łódzkiej w dwudziestoleciu międzywojennym. W szczególności przedstawiono historię Wydziału Statystycznego przy Zarządzie Miejskim w Łodzi, powołanego przez Radę Miejską 19 września 1917 r. Wydział funkcjonował od 1 stycznia 1918 r., a jego najważniejszym zadaniem było prowadzenie spisów ludności, zaliczanych do największych i najtrudniejszych przedsięwzięć statystycznych. W omawianym okresie miejska statystyka łódzka objęła badaniami najistotniejsze sfery życia miasta, w tym urzędy państwowe i municypalne.*

Słowa kluczowe: statystyka publiczna, Wydział Statystyczny przy Zarządzie Miejskim w Łodzi, miejska statystyka łódzka, Edward Rosset.

JEL: B16, B23, N01

Przypadające w tym roku obchody 100-lecia działalności GUS to okazja, aby przypomnieć osiągnięcia polskiej statystyki publicznej. Wyjątkowo interesujący wydaje się przykład tworzenia zrębów statystyki publicznej przez lokalną społeczność w przemysłowej Łodzi. Artykuł jest poświęcony pierwszym tamtejszym instytucjom statystycznym, w tym powstaniu Wydziału Statystycznego, który powołano 19 września 1917 r. przy Zarządzie Miejskim w Łodzi, i jego działalności w okresie międzywojennym.

PIERWSZE INSTYTUCJE STATYSTYCZNE W ŁODZI

Faktem historycznym, który należy odnotować, jest powstanie giełdy pieniężnej w Łodzi. Jej otwarcie nastąpiło 1 lutego 1899 r. w Grand Hotelu, w którym mieściła się siedziba giełdy. Zgromadzenie Giełdowe liczyło ponad 150 członków. Pierwszym prezesem Komitetu Giełdowego został Karol Scheibler (1899—1903), kolejnymi (do czasu powołania Wydziału Statystycznego) byli Emil Geyer (1903—1911) i Alfred Grohman (1911—1920).

Organem wykonawczym i przedstawicielem Zgromadzenia był Komitet Giełdowy, który odgrywał rolę izby przemysłowo-handlowej; reprezentował interesy wielkiego i średniego przemysłu oraz kupiectwa. W roku 1911 przy Komitecie Giełdowym utworzono Biuro Statystyczne, mające za zadanie gromadzić materiały statystyczne dotyczące łódzkich przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych. Prace te zaowocowały opracowaniem przez sekretarza Komitetu Józefa Adamowicza pierwszego *Rocznika Prac Statystycznych Komitetu Giełdowego*, który ukazał się w 1912 r. Zawierał on dane statystyczne za lata 1909 i 1910.

Jako drugą instytucję o charakterze statystycznym należy wskazać Komisję Statystyczną, utworzoną w lutym 1914 r. przy Towarzystwie Popierania Pracy Społecznej. Towarzystwo to stawiało sobie za cel organizację statystyki społecznej i kulturalnej miasta Łodzi.

Żadna z wymienionych placówek — o charakterze prywatnym — nie rozporządzała środkami wystarczającymi na realizowanie swoich zamierzeń. Z tych też względów zmuszone były ograniczyć zakres wykonywanych zadań.

Komitet Giełdowy gromadził niezbędne dane dotyczące:

- liczby i stanu zakładów przemysłowych, wrzecion, krosien, kotłów parowych, motorów, zatrudnionych robotników, płacy, pomocy lekarskiej dla robotników, nieszczęśliwych wypadków;
- liczby przedsiębiorstw handlowych oraz przemysłowych Łodzi;
- liczby głównych kategorii towarów przywożonych i wywożonych kolejami żelaznymi w okręgu łódzkim;
- opodatkowania łódzkiego przemysłu i handlu.

Komisja Statystyczna, która przyjęła kierunek społeczny, nakreśliła sobie plan działalności w trzech blokach tematycznych:

- statystyki ludnościowej w mieście;
- statystyki oświatowej i kulturalnej;
- statystyki robotniczej.

Ani Komisja Statystyczna, ani Komitet Giełdowy nie zdążyły przed wybuchem I wojny światowej zrealizować swoich planów.

POWOŁANIE WYDZIAŁU STATYSTYCZNEGO MAGISTRATU MIASTA ŁODZI

Pod koniec I wojny światowej zrodził się pomysł utworzenia w Łodzi biura statystycznego działającego przy Zarządzie Miejskim. Projekt ten przedstawili

członkowie Rady Miejskiej: jej sekretarz Eugeniusz Krasuski (wybitny działacz społeczny i polityczny zaangażowany w tworzenie zrębów państwowości polskiej), Mieczysław Hertz (ekonomista, wicedyrektor Izby Handlowej), Aleksy Rzewski (prezydent Łodzi) oraz wielu innych radnych i działaczy społecznych. Głównym inicjatorem utworzenia tej instytucji był Eugeniusz Krasuski, który poparł swój wniosek obszernym memoriałem. Z uwagi na nieprzemijającą wartość pismo to zasługuje na przytoczenie przynajmniej we fragmentach:

W sprawie Urzędu Statystycznego Miejskiego w Łodzi:

Zbytecznym byłoby zbytnio rozwódzić się nad potrzebą, ba wprost koniecznością, statystyki u nas w kraju. Wiadomo, że już w zaraniu rozwoju każdej państwowości działacze publiczni żywo odczuwają dotkliwy brak konkretnych danych o tych wszystkich zjawiskach, które stanowią istotę życia społecznego i państwowego. To też wszędzie już od czasów bardzo dawnych (XV w.) poświęcono tej wywiadowczej działalności państwa wielką uwagę i stosownie do potrzeb i środków czasu tworzone statystykę państwową [...].

Początki statystyki państwowej w Polsce sięgają XVI stulecia.

Pierwsza lustracja dymów w Warszawie odbyła się za panowania Zygmunta Augusta w 1564 r., druga za Zygmunta III w 1620 r. Systematyczne zbieranie wiadomości statystycznych odbywa się w Polsce dopiero w ostatnim dziesięcioleciu XVIII wieku. Sejm Czteroletni, uchwaliwszy 100-tysięczne wojsko i poszukując źródeł podatkowych na utrzymanie tego wojska, uznaje pilną potrzebę dokładnych wiadomości statystycznych. W dniu 22 czerwca 1789 r. zostaje uchwalona konstytucja, która obok nowej lustracji dymów, nakazuje dokonanie po raz pierwszy w dziejach Polski spisu, czyli „podania ludności” (T. Korzon: „Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta”, Warszawa 1897 r.). Jednakże ściłą i szczegółową rejestrację ludności zaprowadzają dopiero prusacy w 1797 r.; później rejestracja taka odbyła się w 1810 roku na mocy dekretu Księstwa Warszawskiego, a w roku 1813 rejestracja w całym kraju na podstawie postanowienia Namiestnika [...].

Przechodząc do stosunków w Królestwie Polskim, zauważyć musimy, że jedynie Warszawa posiadała przed wojną urzędy statystyczne. Jednym z nich był Warszawski Komitet Statystyczny, posiadający charakter instytucji ogólnopaństwowej rosyjskiej, drugim była Sekcja Statystyczna Magistratu miasta Warszawy o charakterze lokalnym. Prace obu tych instytucji z powodów zrozumiałych wiele pozostawiły do życzenia. Poza nimi istniały usiłowania osób pojedynczych, jak również instytucji społecznych, spośród których na uwagę zasługuje Biuro Pracy Społecznej w Warszawie, które na kilka lat przed wojną zapoczątkowało wydawnictwo pt. Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego. [...]

Dziś musimy dążyć do stworzenia w naszym mieście instytucji miejskiej stałej, która oparta o stały, z góry zakreślony budżet, byłaby w możności zadość uczynienia wymaganiom czasu w zakresie statystyki miejskiej. Zakres prac takiej instytucji musiałby być obszernym. W pierwszej linii musiałby obejmować dokładną statystykę ludnościową (spis ludności według wieku, płci, stanu rodzinnego, wyznania, zajęcia, dane dotyczące urodzin, zgonów, zawierania związków

małżeńskich, zachorowań, wychodźstwa). Po drugie prowadzić dokładną rejestrację posesji, domów, mieszkań, dzierżaw, gospodarstw domowych, rzemiosł, sklepów, stanu bydła np. Dalej w zakres działalności tego wchodzić powinny ustalenie zarobków robotniczych, cen produktów spożywczych i produktów pierwszej potrzeby, cen mieszkań, rejestracja pozostających bez zajęcia, rejestracja biur pracy, podział miasta na okręgi wyborcze i administracyjne. Dalej urząd taki musiałby się zająć również gromadzeniem danych dotyczących się stonków w innych miastach (dla porównania); wreszcie — służyć informacjami wszystkim wyższym instytucjom państwowym.

Dla wypełnienia tych różnorodnych i obfitych zadań instytucja statystyczna miejska posiadać winna odpowiednią organizację. Pod tym względem nacisk położyć należy na dobrą i celową organizację i na właściwe kierownictwo. Tak sprawę tę pojmuje zagranica. Stanowisko kierownika takiej instytucji spocząć winno w ręku człowieka z wykształceniem akademickim, poza tym posiadającego odpowiednią praktykę w tym kierunku. Od uzdolnienia kierownictwa instytucji zależy w pierwszym rzędzie wartość przedsięwziętych przez nią prac. Miejskie urzędy statystyczne za granicą po większej części znajdują się w zależności od delegacji lub komisji złożonych z członków Magistratu, członków rady miejskiej i kierownika wydziału statystycznego. W ten sposób osiąga się zarówno w magistracie, jak i w radzie miejskiej pewien kontakt z urzędem statystycznym i niezależne zabezpieczenie jego interesów, choć nie jest to warunek konieczny [...].

Zorganizowanie Urzędu Statystycznego Miejskiego, odpowiadającego wymaganiom naszego miasta musi, oczywiście, być przeprowadzone wszechstronnie i planowo. Dlatego wymagać musi odpowiedniego czasu. Jednakże dziś już, zdaniem moim, należałoby rozpocząć organizacyjne prace i zająć się wyszukiwaniem odpowiedniego kierownictwa.

Łódź, we wrześniu 1917 roku (Rzewski, 1937)

Przedłożony 19 września 1917 r. wniosek radnego Krasuskiego został przyjęty przez Radę Miejską, która postanowiła z dniem 1 stycznia 1918 r. powołać Wydział Statystyczny przy Zarządzie Miejskim w Łodzi. Nad jego działalnością miała czuwać delegacja składająca się z członków Rady Miejskiej i Magistratu Miasta Łodzi oraz obywateli łódzkich. W skład delegacji wchodził: przewodniczący Wydziału Statystycznego dr Stefan Kopciński (twórca szkolnictwa powszechnego w Łodzi), ławnicy dr Franciszek Koziółkiewicz i Wacław Kaffanke, radni Józef Wolczyński, Mozes Hellman, Bolesław Fiehna i Michał Jarblum oraz członkowie dokooptowani Mieczysław Hertz i dr Stanisław Skalski. Pierwszym kierownikiem Wydziału był Antoni Goerne, kolejnym — dr Edward Grabowski. Od 1922 r. do wybuchu II wojny światowej oraz w latach 1945—1949 funkcję kierownika sprawował Edward Rosset, faktyczny twórca przedwojennej i powojennej statystyki miasta Łodzi.

Podstawową działalnością Wydziału Statystycznego były spisy ludności, zaliczane do największych i najtrudniejszych przedsięwzięć statystycznych. Stanowiły one także egzamin sprawności danej placówki statystycznej. W okresie międzywojennym przeprowadzono trzy spisy — w latach 1918, 1921 i 1931.

Ponadto Wydział Statystyczny prowadził zaawansowane badania statystyczne w zakresie:

- ruchu naturalnego ludności — na podstawie danych urzędów stanu cywilnego;
- spożycia mięsa — na podstawie sprawozdań rzeźni miejskiej i bałuckiej, obejmujących okres dwutygodniowy;
- spożycia mleka — na podstawie spisów mlecznych przeprowadzonych w latach 1929 i 1933;
- spożycia chleba — na podstawie badania produkcji miejscowych piekarni;
- statystyki ruchu budowlanego, zapoczątkowanej w 1923 r. z inicjatywy GUS;
- spożycia alkoholu — na podstawie danych władz podatkowych (badania te Wydział podjął już w 1922 r. na podstawie rejestracji osób zatrzymanych i prowadził w latach 1923—1925). Warto podkreślić, że na Zjeździe Lekarskim w Wilnie wyrażono (specjalną uchwałą) uznanie dla łódzkiego Wydziału Statystycznego za pracę z tej dziedziny;
- warunków mieszkaniowych dozorców domowych w Łodzi;
- personelu miejskiego;
- budżetów domowych licznych rodzin robotniczych (na zlecenie Instytutu Gospodarstwa Społecznego);
- liczby dzieci w rodzinach łódzkich reprezentujących różne sfery i zawody; kwestionariusz opracowano w porozumieniu z Polskim Instytutem Badań Zagadnień Ludnościowych;
- stanu zatrudnienia w przemyśle łódzkim;
- chorych na gruźlicę (1924 r.).

Już w pierwszych latach istnienia Wydział Statystyczny wydawał — na podstawie zgromadzonych materiałów — „Miesięcznik Statystyczny”, który później został przekształcony w „Kwartalnik Statystyczny”. Opublikował także *Informator miasta Łodzi* (dwie edycje — 1919 i 1920).

W 1922 r. ukazał się pierwszy rocznik statystyczny Łodzi pt. *Statystyka miasta Łodzi (1918—1920)*. Składał się z części tabelarycznej oraz 17 artykułów przedstawiających wyniki badań statystycznych, bogato ilustrowanych danymi liczbowymi. Obszerną część poświęcono: ludności Łodzi, sprawom mieszkaniowym i warunkom sanitarnym, szkolnictwu powszechnemu, zaprowiantowaniu miasta, komunikacji, opiece społecznej i cenom. Rocznik zawierał również (także następne jego wydania) informacje o strukturze narodowościowej i wyznaniowej ludności miasta. Redaktorem rocznika był dr Edward Grabowski, a od 1922 r. — Edward Rosset. Zespół autorski tworzyli: Edward Rosset, Jan Nazarowicz, Mieczysław Hertz, dr Władysław Stanisławski, Bronisław Frenkel, Witold Tomorowicz, Teodora Federówna i Czesława Fokczyńska. Roczniki ukazywały się regularnie do 1929 r. w wersji dwujęzycznej — polskiej i francuskiej.

W następnych latach Wydział Statystyczny, ze względów oszczędnościowych, wydawał tzw. małe roczniki statystyczne: w 1935 r. za lata 1930—1934, w 1937 r. za rok 1935 i w 1938 r. za rok 1936, objętościowo znacznie zmniejszone w stosunku do roczników z pierwszego dziesięciolecia.

TEMATYKA BADAŃ WYDZIAŁU STATYSTYCZNEGO W ŁODZI W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Zagadnienia, którymi zajmował się Wydział Statystyczny w okresie międzywojennym, można określić następująco:

- przejawy patologii społecznej w wielkich miastach;
- warunki życia i sytuacja zdrowotna mieszkańców Łodzi;
- oblicze ekonomiczne i polityczne mieszkańców Łodzi.

Odrębne wątki, wykraczające poza tematykę łódzką, poruszano w wyniku zainteresowań badawczych Rosseta, skupiających się wokół wpływu I wojny światowej na kształtowanie się stosunków i procesów ludnościowych oraz odrodzonych po wojnie krajów bałtyckich, w szczególności Estonii.

Z publikacji dotyczących przejawów patologii społecznej na uwagę zasługuje praca *Alkoholizm w Łodzi w świetle badań statystycznych*, wydana w 1925 r. Temat ten został rozwinięty w postaci analizy porównawczej w opracowaniu zatytułowanym *Alkoholizm w miastach polskich*, przygotowanym na podstawie badań statystycznych przeprowadzonych w 58 większych miastach Polski. W nurcie trudnych problemów wielkiego miasta mieściła się również, wydana w roku 1931, praca pt. *Prostytucja i choroby weneryczne w Łodzi*, w której wykorzystane zostały źródła policyjne. Rozpatrując problem chorób wenerycznych, Rosset wyrażał pogląd, że redukują one zdolność rozrodczą i tym samym mogą być istotnym czynnikiem depopulacyjnym.

Szeroki rozgłos zdobyła książka Rosseta zatytułowana *Zagadnienia gospodarki samorządowej miasta Łodzi*, wydana w 1926 r. Tytuły jej rozdziałów to swoisty katalog najważniejszych problemów ludnościowych i społeczno-gospodarczych miasta, w części i dziś aktualnych. Autor pokazał, w jaki sposób ówczesne władze miejskie podchodziły do tak ważnych zagadnień, jak: kwestia mieszkaniowa, infrastruktura komunalna, opieka nad dziećmi, zwalczanie wysokiej umieralności i alkoholizm. Problem powszechności takich chorób, jak gruźlica, dur brzuszny i nowotwory rozpatrywał Rosset również w innych pracach, stanowiących wówczas i dziś ważny przyczynek do badań epidemiologicznych.

Szczególnie interesujące są publikacje: *Oblicze polityczne miasta Łodzi w świetle statystyki wyborczej* (1927), *Proletariat łódzki w świetle badań demograficznych* (1930) oraz *Łódź w latach 1860—1870. Zarys historyczno-statystyczny* (1928). W pierwszym z wymienionych opracowań analizie poddano statystyki dotyczące wyborów do czterech kolejnych dum państwowych w latach 1906—1912 oraz wyborów do rad miejskich, sejmu i senatu w niepodległej Polsce w latach 1918—1926.

Proletariat łódzki..., wydany przez Instytut Gospodarstwa Społecznego w Warszawie z rekomendacji Ludwika Krzywickiego, jest przykładem pionierskiej, wzorcowej monografii demograficznej grupy społecznej dominującej liczebnie w strukturze miasta.

Trzecia z wymienionych prac nawiązuje do badań historii Łodzi prowadzonych w XIX w. przez Oskara Flatta, których wyniki zostały przedstawione w książce

pt. *Opis Miasta Łodzi pod względem historycznym, statystycznym i przemysłowym* (1853).

Zwieńczeniem badań społeczno-demograficznych Rosseta dotyczących Łodzi była publikacja przygotowana na dziesięciolecie niepodległości Polski, zatytułowana *Łódź. Miasto pracy* (1929). Stanowiła ona jedną z monografii wielkich miast polskich, prezentujących swój dorobek w okresie Polski niepodległej, a także wskazujących istniejące braki i zarysowujących perspektywy rozwoju. Sam tytuł opracowania był zamierzonym kontrapunktem do określeń odnoszących się do Łodzi, jakie pojawiały się w dziełach literackich — Reymontowskiej *Ziemi obiecanej* (1899) oraz *Złym mieście* Zygmunta Bartkiewicza (1911).

Znaczącym wydarzeniem w karierze naukowej Rosseta był jego udział w międzynarodowym kongresie demograficznym, zorganizowanym przez Włoski Komitet Badań Ludnościowych pod przewodnictwem prof. Corrado Giniego, który obradował w Rzymie w 1931 r. Rosset przedstawił na tym forum dwa referaty — *Prawa demograficzne wojny* oraz *Choroby weneryczne i wojna*. Po latach napisał: *Pierwszy z wymienionych dwóch referatów wywołał na Kongresie duże poruszenie [...]. Zebrani byli poruszeni oryginalnością ujęcia zagadnienia, mianowicie dokonany przeze mnie uogólnieniem zjawisk demograficznych, które rodzi wojna i sformułowanie na tej podstawie prawidłowości, które Profesor nazwał prawami demograficznymi wojny. Nie mniejsze wrażenie wywarła ta praca w światowej literaturze statystycznej i demograficznej* (ŁTN, 1997). Tak więc referat ten pozwolił Rossetowi zaistnieć w europejskim środowisku demograficznym.

Prawa demograficzne wojny, opublikowane w 1933 r., dostarczają odpowiedzi na pytania, jaki wpływ wywiera wojna na najważniejsze przejawy ruchu naturalnego ludności oraz jak pod jej działaniem kształtuje się stopa ślubów, urodzeń i zgonów oraz rozwodów. Zawiera również charakterystykę procesów migracyjnych uwarunkowanych wojną, począwszy od mobilizacji, a kończąc na repatriacji uchodźców i jeńców wojennych. Omawia zmiany w strukturze ludności w wyniku anormalnego przebiegu ruchu ludności w czasie wojny. Jednocześnie pozwala stwierdzić, czy specyficzne cechy demografii wojennej nacechowane są prawidłowością, czy stanowią naturalne i nieuniknione następstwo przeżywanego przez narody kataklizmu i czy demografię wojenną znamionuje stabilność w ujęciu czasowym i przestrzennym. Analiza tych problemów została oparta na danych z okresu I wojny światowej obrazujących przebieg zjawisk demograficznych w Polsce, Niemczech, Francji, we Włoszech, w Czechosłowacji i na Węgrzech, a także w państwach neutralnych: Holandii, Szwajcarii i Szwecji.

Dla współczesnego polskiego czytelnika najbardziej interesujące są wyniki analizy wpływu zarówno I wojny światowej, jak i wojny polsko-sowieckiej na ruch naturalny w Polsce — analizy utrudnionej z powodu braku kompletnego materiału statystycznego dla okresu poprzedzającego wskrzeszenie państwa polskiego. Ponadto z faktu, że dane te pochodzą ze statystyki państw zaborczych i są niejednorodne, wynika sposób ich prezentowania, osobno dla poszczególnych dzielnic kraju.

Końcowe wnioski dotyczące ruchu naturalnego na ziemiach polskich są następujące:

- podobnie jak w innych krajach dotkniętych wojną ruch naturalny w Polsce cechowały w czasie wojny znamiona destrukcyjne, natomiast po jego zakończeniu — kompensacyjne;
- w Polsce okres destrukcyjny się wydłużył, a tym samym opóźnił się okres kompensacyjny, co wynikało z konsekwencji nowej wojny, którą Polska stoczyła ze swym wschodnim sąsiadem już po zakończeniu I wojny światowej.

Autor zwraca uwagę na brak równowagi płci, jaką zanotowano po I wojnie światowej, stosunek liczby mężczyzn i kobiet w 1921 r. wynosił 1000 do 1103. W zakończeniu stwierdza: *W wyniku naszych poszukiwań doszliśmy do wniosku, że wojna pociąga za sobą przegrupowanie w układzie płci na rzecz kobiet i w układzie wieku na korzyść ludności dorosłej. Przekonaliśmy się również, że zjawiska o których mowa noszą piętno powszechności i że stanowią nieuniknione następstwo wstrząsów jakim w czasie wojny ulega ruch naturalny ludności państw wojujących. Jasne jest przeto, że i tutaj mamy do czynienia z prawami demograficznymi wojny* (Rosset, 1933).

Podsumowanie

W jednym artykule nie sposób przedstawić ogromnych osiągnięć zespołu statystyków Wydziału Statystycznego Miasta Łodzi. Omówiono jedynie pokrótce te opracowania, które odbiły się echem w Europie, w szczególności prace Edwarda Rosseta — twórcy przedwojennej statystyki dotyczącej Łodzi.

prof. dr hab. Czesław Domański — Uniwersytet Łódzki

LITERATURA

- Domański, Cz., Jędrzejczak, A. (2015). *Rozwój statystyki łódzkiej. Ekonomia*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Domański, Cz., Kasperkiewicz, W., Kwiatkowski, E. (2017). *90 lat łódzkiej ekonomii*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- ŁTN. (1997). *Słownik Łódzkich Uczonych*, z. 37 *Profesor Edward Rosset*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Rosset, E. (1933). *Prawa demograficzne wojny*. Łódź: „Drukarnia Polska” Ludomira Mazurkiewiczza.
- Rzewski, A. (1937). *Prace statystyczne Zarządu Miejskiego w Łodzi 1918—1934*. Łódź: Skład Główny w Księgarni S. Seipetta.

Summary. *The article briefly discusses the creation and activity of statistical institutions in the Łódź region during the interwar years. In particular, the history of the Statistical Department at the City Council of Łódź, established by the City*

Council on 19 September, 1917, was presented. The Department functioned from 1 January, 1918 and its most important task was to conduct censuses of the population, one of the largest and most difficult statistical undertakings. In the discussed period, the urban statistics of Łódź covered the most important spheres of the city's life, including state and municipal offices.

Keywords: official statistics, Statistical Department at the City Council in Łódź, urban statistics of Łódź, Edward Rosset.